

דנה פרג ומריו מיקולינסר
"הסיפור היהודי": משמעות הזהות היהודית
והגורמים המעצבים אותה בקרב בני נוער במקסיקו סיטי
דו"ח ביניים

דנה פרג ומריו מיקולינסר

"הסיפור היהודי":

משמעות הזהות היהודית
והגורמים המעצבים אותה בקרב
בני נוער במקסיקו סיטי

דו"ח ביניים

מרכז רפפורט לחקר ההתבוללות
ולחיזוק החינוניות היהודית
אוניברסיטת בראילן - הפקולטה למדעי היהדות

התשס"ד

Dana Pereg and Mario Mikulincer

“The Jewish Story”: The meaning of Jewish identity and the factors
shaping it among Jewish youth in Mexico City
(Interim Report)

פרסום מס' 7 בסדרה
מחקרים וניירות עמדה
של מרכז רפפורט לחקר ההתבוללות ולחיוק החינויות היהודית
עורך הסדרה: צבי זוהר

7 in the series

Research and Position Papers of the Rappaport Center

Series Editor: Zvi Zohar

מסת"ב ISBN 965-7307-04-X

© כל הזכויות שמורות למחברים
ולמרכז רפפורט לחקר ההתבוללות ולחיוק החינויות היהודית
הפקולטה למדעי היהדות, אוניברסיטת בראילן, רמת-גן

עריכה לשונית: אברהם בן-אמתי
הביא לדפוס: יעקב חסון
עיצוב העטיפה: סטודיו בן גסנר, ירושלים
נדפס בדפוס "ארט פלוס", ירושלים
התשס"ד

© All Rights Reserved
to the authors and

The Rappaport Center for Assimilation Research and Strengthening Jewish Vitality

The Faculty of Jewish Studies

Bar Ilan University, Ramat Gan, Israel

2003

e-mail: rjcenter@mail.biu.ac.il

תוכן העניינים

7	פתיחה
11	1. מבוא
13	1.1 הקהילה היהודית במקסיקו סיטי
15	1.2 שאלות המחקר
16	2. שיטת המחקר
18	3. מה למדנו מן הראיונות?
18	3.1 המשמעות של "להיות יהודי"
20	3.2 המשמעות של "להיות מתבולל"
21	3.3 האחר המקסיקני: מקומו בעיצוב הזהות היהודית
	3.4 גורמים המשפיעים על עיצוב הזהות היהודית (משיכה ודחייה)
22	
27	4. מטרות המשך המחקר ותכנונו
29	מקורות

פתיחה

מרכז רפפורט לחקר ההתבוללות ולחיזוק החינוניות היהודית נוסד באוניברסיטת בר־אילן באביב 2001, ביוזמת רות וברוך רפפורט, שזיהו את ההתבוללות כסכנה הראשונה במעלה לעתיד העם היהודי. הנחת העבודה של המרכז היא, שההתבוללות אינה תהליך סטיכי אלא החלטה אנושית. אם בעבר החליטו יהודים להתבולל על מנת להימנע מרדיפות ומסטיגמה, הרי כיום המצב שונה. היום, ההתבוללות היא בעיקרה פועל יוצא מכך, שבעיני יהודים רבים, זיקות יהודיות הן פחות אטרקטיביות מן החלופות הפתוחות בפניהם בעולם הלא־יהודי הפלורליסטי שבהווה. הנחה נוספת היא, שחוסר אטרקטיביות סובייקטיבי זה אינו בהכרח תוצאה של היעדר ידע והיעדר "שיווק" מוצלח בלבד. מסתבר שנטיית יהודים רבים להתנתק מזיקות יהודיות, מקורה בליקויים ממשיים הקיימים בהיבטים מגוונים של החיים היהודיים בהווה.

מפני שההתבוללות אינה תופעת טבע הכרחית, ניתן לא רק לחקור את היבטיה וגילוייה השונים ולהצביע על שורשיהם, אלא אף להציע דרכי התמודדות לשם חיזוק החינוניות של העם היהודי בזמננו. בשנה הראשונה לפעילות המרכז, עסקו מספר חוקרים מוכשרים בחקר סוגיות שונות, שבהן משתקפות בעיות של המציאות היהודית בזמננו, ושמניתוחן עולים ומשתמעים כיוונים אפשריים של שיפור ותיקון. הפרספקטיבה של המרכז היא גלובלית, תוך הכרה במגוון הארצות וההקשרים שבהם

חיים יהודים כיום, ותוך הבנה שתובנות וכיווני פתרון המתאימים להקשר יהודי אחד, אינם בהכרח ניתנים להעתקה להקשר חיים יהודי אחר.

מריו מיקולינצר הוא פרופסור מן המניין במחלקה לפסיכולוגיה באוניברסיטת בר־אילן, שם הוא עומד בראש מרכז פלג־ביליג לחקר המשפחה, והוא מומחה בעל שם עולמי בתחומים שונים בפסיכולוגיה [לפירוט תחומי המחקר והפרסומים של פרופ' מיקולינצר, ניתן לפנות לאתר <http://www.biu.ac.il/soc/peleg/cv-mikulincer.html>]. בשנת 2001 יזם פרופסור מיקולינצר, במסגרת מרכז רפפורט, מחקר רב היקף, שמטרתו עמידה על המאפיינים של הזהות היהודית בקרב בני נוער יהודים בעולם, ועל הגורמים המעצימים והמחלישים זהות זו בשנות החיים שבהן מתעצבת זהותו הבוגרת של האדם. ד"ר דנה פרג, שסיימה באותה עת בהצטיינות את עבודת הדוקטורט שלה במחלקה לפסיכולוגיה, ניהלה את הפרויקט באופן שוטף, תחת הנחייתו הישירה של פרופסור מיקולינצר. במסגרת השלב הראשון של הפרויקט, נבדקו ארבע קהילות יהודיות, בצרפת [מרסיי], ארצות הברית [בוקה־ראטון], מקסיקו [מקסיקו סיטי], ואוזבקיסטן [טשקנט]. אנו מגישים בזאת לקורא את דו"חות הביניים המתיחסים לשתי הקהילות האחרונות, מקסיקו סיטי וטשקנט; את הדו"ח על מקסיקו סיטי כתבו שני החוקרים הנזכרים לעיל, ואילו לכתובת הדו"ח על טשקנט הצטרפה מאיה אקסקלוב, מוסמכת החוג למדע המדינה באוניברסיטת תל־אביב, העוסקת בנושא הזהות היהודית במסגרת הסוכנות היהודית.

שתי קהילות אלו מרוחקות זו מזו אלפים רבים של קילומטרים, וחיות בסביבות חברתיות ותרבותיות שונות עד מאוד. קריאה משווה בדו"חות שלפנינו מצביעה על הבדלים עמוקים, כגון השאלה מי נכלל בקבוצה הרלוונטית למחקר; בעוד שבמקסיקו סיטי כל חברי הקהילה הם יהודים על פי ההלכה, הרי בטשקנט הקטגוריה של זכאי חוק השבות תופסת מקום משמעותי באפיון הציבור המתחבר לזהות יהודית. בקהילת טשקנט מובלט הממד הסובייקטיבי של הזהות, כלשון אחד המרואיינים המצוטט בדו"ח שלפנינו: "יהודי, בשבילי, זה מי שחושב

את עצמו ליהודי. מה שאדם חושב שהוא, אז ככה הוא. אם הוא אומר שהוא יהודי, אז הוא יהודי. יש לי חברה שהיא רוסייה, ארמנית ויהודייה. היא מחשיבה את עצמה כיהודייה. זה שהיא גם רוסייה וגם ארמנית, זה לא מטריד אותה..."

במקסיקו סיטי, לעומת זאת, השיוך הפורמלי חשוב הרבה יותר. כאן קובעת לא רק השאלה אם נולדת לאם יהודייה, אלא גם הקהילה האתנית-יהודית הספציפית שלתוכה נולדת: אשכנזית, ספרדית או סורית, כאשר הסורית נחלקת באופן חד בין צאצאיהם של יהודי העיר דמשק לבין צאצאיהם של יהודי העיר חלב. עם זאת, ישנם גם צדדי דמיון מפתיעים, כגון חשיבות המשפחה המורחבת – ולא רק המשפחה הגרעינית – בעיצוב הזהות של בני הדור הצעיר; במיוחד בלטה, אצל חלק מן המרואיינים, חשיבות הקשר שלהם לסבא או לסבתא, שהיוו בעבורם גשר לזהות יהודית מקורית.

חוברת זו, הנושאת את הכותרת 'הסיפור היהודי', מזכירה לקורא שאת הדרכים לאפיין 'זהות אישית' היא לומר, שזהות היא למעשה הסיפור שהאדם מספר לעצמו על אודות עצמו, והסיפור שהוא מספר לאחרים. הזהות היא סיפור היוצר זהות ומבטא זהות. סיפורי הזהות שונים בין אנשים שונים, וכמובן בין קהילות או אזורים שונים. המודעות למגוון העצום המאפיין את הקיום היהודי בזמננו, מחייבת מודעות לגיוון העצום שבסיפורי הזהות האופייניים בקהילות יהודיות שונות ברחבי העולם.

חשיבות המחקר גם בהנחת-היסוד המחקרית שלפיה, זהות יהודית אינה בבחינת נתון אלא תהליך: זהות נרכשת, נבנית, עוברת שינויים, נחלשת ומתעצמת – כל זאת לא רק בשל נסיבות חיצוניות, היסטוריות ותרבותיות, אלא גם עקב התפתחות האישיות של הפרט והתנסויותו הסובייקטיביות הפרטיות. מי ייתן, ובעתיד תימצא האפשרות לבצע מחקר מקיף וארוך-טווח בהמשך למחקר חלוצי זה.

חובה נעימה לי, בהזדמנות זו, להודות לכל אלו שפעלו במסירות ובמיומנות, ובכך אפשרו את הוצאתו לאור של פרסום זה באופן הראוי: גב' איריס אהרן, הרכזת הארגונית של מרכז רפפורט; צוות משרד

העיצוב "בן גסנר" בירושלים, שעיצב את הכריכה; מר יעקב חסון, שקיבל על עצמו את מלאכת המחשבת של ההבאה לדפוס; הצוות המסור של "דפוס ארט פלוס" בירושלים, שם בוצעה עבודת הדפוס. ואחרון חביב, מר אבי בן-אמת, ששקד על העריכה הלשונית של המחקר.

לבסוף, ברצוני להודות, בשמי ובשם אוניברסיטת בראילן, לבני הזוג רות וברוך רפפורט – שניהם דוקטורים לשם כבוד של האוניברסיטה – על דאגתם הכנה לעתיד העם היהודי, שבאה לידי ביטוי בהחלטתם להקים את המרכז ובתמיכתם הנדיבה בפעילותו. אנו מתקרבים עתה לסיום שנת הפעילות השלישית של המרכז, ואין ספק שהם יכולים לציין בנחת את השפעות המפעל שיזמו, שכבר החלו לתת אותותיהם בעולם היהודי בן-זמננו. יהי רצון שידעו עוד שנים רבות של בריאות, אושר, וחיים רבי עניין ומעש בצוותא.

צבי זוהר

ראש מרכז רפפורט לחקר ההתבוללות
ולחיזוק החינוניות היהודית

1. מבוא

מרכז רפפורט לחקר ההתבוללות וחיזוק החינויות היהודית הציב לעצמו מטרה, לעסוק במחקר וליישם תכניות שייעודן צמצום ההתבוללות בעולם היהודי. במסגרת זו תוכנן מחקר רב־שלבי*, אשר נועד לעקוב אחר התגבשות הזהות היהודית בקרב בני הנוער במקסיקו סיטי, ולאתר את הגורמים המשמשים מוקד משיכה בעבור בני הנוער ליהדות, ומנגד את הגורמים המשמשים מקור לדחייה, התרחקות והחלשה של הזהות היהודית. למחקר שתי מטרות מרכזיות: האחת, להבין את המשמעות של "להיות יהודי" בעבור בני הנוער ולהבין כיצד הם תופסים את תופעת ההתבוללות. השנייה, למפות את הגורמים המעצבים, לדעת בני הנוער ולדעת דמויות מפתח בקהילה, את זהותם כיהודים; לברר מה יש בכל אחד מן הגורמים הללו אשר עשוי למשוך אותם ומה עלול לדחות אותם. נקודת המוצא של מחקר זה היא פסיכולוגית. על פי תפיסתנו, יש לחשוב על זהות יהודית במונחים של התפתחות פסיכולוגית. זהות נרכשת ומתעצבת החל מרגע הלידה, אך גיבושה מקבל תאוצה סביב גיל ההתבגרות. בתקופה זו ניצב המתבגר בפני האתגר ההתפתחותי של גיבוש זהות עצמאית ונפרדת. לנער או נערה יהודים החיים בתפוצות, מקבלת משימה התפתחותית זו ממד נוסף, הנוגע לזהותו הקולקטיבית

* להתייחסויות ניתן לפנות אל ד"ר דנה פרג peregd@mail.biu.ac.il

היהודית. בד בבד עם גיבוש הזהות האישית, עולות שאלות בנוגע לזהות היהודית: מי אני? מה המשמעות של היותי יהודי? במקביל, מגבש הנער או הנערה עמדה כלפי מרכיבים שונים הקשורים לעולמו היהודי (הקהילה, בית הספר, ישראל). היחס כלפי כל אחד מן המרכיבים הללו עשוי להיות יחס של משיכה (הסתכלות על היתרונות, הצד החיובי) או דחייה (חסרונות, ההיבט השלילי). ייתכן גם יחס מורכב, דואלי, המכיל משיכה כלפי רכיב מסוים (למשל, משיכה לקהילה) ובמקביל גם דחייה ממנו.

עד לעשור האחרון, רווחה במחקר הגדרתה של זהות יהודית כהתנהגות יהודית. כלומר, החוקרים שאלו על דפוסי התנהגות וריטואלים שהפרט מבצע ועל תדירותם. עוד נכללו במחקר מדדים של קשרים חברתיים עם יהודים, שייכות לבית כנסת ולארגונים יהודיים אחרים וקשר לישראל. ברם, עיסוק בזהות יהודית על פי בחינה של "התנהגויות יהודיות" הנו חד־ממדי ומקיף רק חלק קטן ממושג הזהות. זהות אינה מתמצה בסך ההתנהגויות. זהות קשורה להיבטים קוגניטיביים ורגשיים, ודרכה נותן האדם משמעות לחייו.

גישה רב־ממדית לחקר הזהות היהודית, החלה לקבל את ביטויה במחקרים עדכניים אשר נעשו בארצות הברית. ממחקרים אלו עולה, כי יש דרכים שונות וביטויים שונים ליהדותו של הפרט. רבים מן היהודים בארצות הברית, ובמיוחד אלו החשים קשר מתון אל היהדות, מבטאים את יהדותם במישור האישי ולא במישור הציבורי. בעבר, היו הקהילה, בית הכנסת והארגונים היהודיים המוקד שבו התרכזו החיים היהודיים. הזהות היהודית באה לידי ביטוי בתרומה למטרות הקשורות ביהדות, בתמיכה בישראל ובהתנגדות לאנטישמיות. כיום, דווקא המשפחה והחברים הקרובים הם קבוצת ההתייחסות, שבחברתה מגלה האדם את המשמעות האמיתית של "להיות יהודי" בעבורו. בנוסף, החלו חוקרים לתת את דעתם לשינויים שעוברת הזהות היהודית, הן במישור המעשי (קיום ריטואלים ומסורות), הן במשמעות האישית שיש לזהות היהודית בעבור הפרט (מידת המרכזיות של הזהות היהודית מול היבטים אחרים בזהות העצמית, רגשות הנקשרים אצל הפרט ליהדותו).

הן הגישה ה"ישנה" לחקר הזהות היהודית (הגישה ההתנהגותית), הן הגישה ה"חדשה" (רב־ממדית: התנהגות, קוגניציה, רגש, משמעות), נחקרו וגובשו בארצות הברית. לאור זאת, יש לבחון בהסתייגות ממצאים אלו, בבואנו ללמוד על זהות יהודית בהקשר תרבותי והיסטורי אחר. מכיוון שתהליכי גיבוש זהות הם תלויי תרבות, יש, לדעתנו, צורך בהבנה מעמיקה של החברה הנחקרת. מטרה זו עמדה לנגד עינינו במחקר הנוכחי.

כדי לחקור את התגבשות הזהות היהודית ולאתר את הגורמים התורמים לעיצובה, נדרש מחקר אורך, אשר יעקוב אחר בני נוער למשך מספר שנים, מתחילת גיל ההתבגרות (14-15) ועד לבגרות הצעירה (19-20). בניגוד למחקרים קודמים, אשר בחנו זהות יהודית בנקודת זמן נתונה, מסגרת המחקר המוצעת היא רב־שלבית, והיא תבחן את התהליכים העומדים בבסיס התפתחות הזהות היהודית ואת הגורמים התורמים לחיזוק הזהות היהודית מחד גיסא, ולהתרחקות מן הזהות היהודית מאידך גיסא.

1.1 הקהילה היהודית במקסיקו סיטי

על פי ההערכות של שמלץ ודה־לה פרגולה (Schmeltz & DellaPergola, 1993), מנו יהודי מקסיקו ב־1991 כ־38,000 נפש, שהם כ־0.04% מכלל האוכלוסייה במקסיקו (יותר מ־88 מיליון תושבים). ההערכה היא, כי כ־35,000 יהודים חיים במקסיקו סיטי הברירה. מקורה של הקהילה היהודית במקסיקו, הוא בגלי הגירה של תחילת המאה העשרים. המהגרים היהודים הגיעו, ברובם, ממזרח אירופה ומן המזרח התיכון; הבלקן, תורכיה וסוריה. לארצות מוצא אלו נודעת חשיבות רבה, משום שהקהילה במקסיקו סיטי מורכבת, למעשה, ממספר קהילות נפרדות, אשר כל אחת מהן מייצגת חתך בעל רקע גאוגרפי, היסטורי ואתני־תרבותי שונה. החלוקה המוכרת בין יהודי אשכנז ליהודי ספרד, באה לידי ביטוי ב־Comunidad Ashkenazi Nidjei Israel מכאן, ו־Comunidad Sefaradi מכאן. חלוקה נוספת מפרידה בין יהודי סוריה, שמקורם בחלב והם מאוגדים בקהילת Comunidad Magen David, ובין אלו שמקורם

בדמשק ומשתייכים לקהילת Comunidad Monte Sinai. ההפרדה הקהילתית נבעה מפערים לשוניים ותרבותיים בין קבוצות המהגרים היהודים, אך עם חלוף הזמן, הקימה כל קהילה לעצמה תשתית של חינוך, תרבות, פילנתרופיה ומתן שירותים. בנוסף, פועלות שתי קהילות קונסרבטיביות: Bet Israel, Bet-El. הביטוי החזק ביותר להפרדה הבין-קהילתית הוא בשיעור הנישואין הגבוה יחסית בתוך הקהילה.

מלבד החלוקה לקהילות, ישנם שני ארגוני-גג קהילתיים. האחד Centro Deportivo Israelita (CDI), הוא מרכז ספורט ופעילות חברתית. מסקר פנימי של הקהילה עולה, כי כ-86.6% מיהודי מקסיקו סיטי משתייכים לדפורטיבו. גוף על-קהילתי נוסף הוא ה-Comite Central, המייצג את האינטרסים הפוליטיים של הקהילה היהודית בכללותה, ומאגד בתוכו את נציגי (נשיאי) כל אחת מן הקהילות, אך אין בו חברות על בסיס אישי. חשוב לציין, כי שיעור ההשתייכות הקהילתית במקסיקו סיטי הוא מן הגבוהים בעולם, ועומד על כ-95% מן היהודים במקסיקו (DellaPergola & Lerner, 1993).

הקהילה במקסיקו מאופיינת במעורבות גבוהה בחיים במקסיקו, בסגנון חיים מערבי מבחינה תרבותית וברמה סוציו-אקונומית גבוהה יחסית. עם זאת, מצליחה הקהילה במקסיקו לשמור על יציבות דמוגרפית ועל מובחנות בינה לבין הסביבה. עובדה זו באה לידי ביטוי בשיעור הנמוך של נישואי תערובת. בקרב יהודים השייכים לאחת מן הקהילות או ל-CDI, עומד שיעור הנישואים בין יהודי ללא יהודי על כ-6%, על פי הגדרת דתו של בן הזוג מלידה, ועל 3.1% בהתבסס על דתו של בן או בת הזוג לאחר הנישואים. שיעורים אלו של נישואי תערובת הם מן הנמוכים ביותר בארצות הגולה.

הקהילות היהודיות במקסיקו סיטי הן מסורתיות. מרבית היהודים (55.8%) הגדירו עצמם מסורתיים; 6.7% הגדירו עצמם אורתודוקסים (DellaPergola & Lerner, 1993). הבדלים משמעותיים בהגדרה עצמית דתית נמצאו בין הקהילות. קהילת מגן דוד נמצאה כקהילה הדתית ביותר, ואילו הקהילה הספרדית נמצאה כקהילה הדתית פחות. על פי רויטמן (Roitman, 1996), אשר השוותה בין מדגם של צעירים יהודים

במקסיקו למדגם של צעירים בארצות הברית, יותר מ־93% ציינו כי הם עורכים ליל סדר, יותר מ־91% צמים ביום כיפור ויותר מ־50% ציינו כי הם אוכלים בשר כשר.

1.2 שאלות המחקר

דו"ח זה מציג את עיקרי הממצאים של השלב הראשון (שלב א') במחקר. מטרת שלב זה הייתה להכיר את עולם התוכן המיוחד את בני הנוער במקסיקו סיטי, ולהבין טוב יותר את "הסיפור היהודי" שלהם, כמצע למחקר אורך רחב־היקף. שאלות המחקר המרכזיות הן:

1. **מהי המשמעות של "להיות יהודי"?** איזה חלק תופס האני היהודי מתוך הזהות הכללית, וכיצד בא הדבר לידי ביטוי?
2. **מהי משמעות ההתבוללות?** מה הן התאוריות הנאיביות שיש לפרט על ההתבוללות כתופעה ועל האדם המתבולל?
3. **מה הם הגורמים המעצבים את זהותם של בני הנוער?** ניסינו לבחון מה הם הגורמים המשמעותיים עבור הנער, מה מקרב אותו ליהדות ומה מרחיק אותו ממנה.
4. **לגבי כל אחד מן הגורמים, מה מושך ומה מרתיע את הנער?** רצינו לקבל תכנים ספציפיים יותר, חיוביים ושליליים, המסבירים את היחס הרגשי והקוגניטיבי כלפי אותו גורם.

2. שיטת המחקר

המחקר הנוכחי (שלב א') נערך בשיטה איכותית-פנומנולוגית, אשר נועדה להבין את המשמעות של מושג הזהות היהודית ושל מושג ההתבוללות, ואת הגורמים המשפיעים על מושגים אלו, כפי שהדבר נתפס בקרב בני נוער יהודים במקסיקו סיטי. מחקר פנומנולוגי הוא אחת מצורות החקירה במחקר האיכותי, והוא מתאפיין בחתירה להבין את החוויות הסובייקטיביות של בני אדם ואת משמעותן. לשם כך, ערכנו 64 ראיונות עומק עם בני נוער יהודים ממקסיקו סיטי (26 ראיונות עם תלמידי תיכון, 12 ראיונות עם סטודנטים) ועם דמויות מרכזיות בקהילה (ראשי קהילות, רבנים, מנהלי בתי-ספר). הראיונות נערכו במהלך חודש יוני 2001, ובוצעו על ידי שני מראיינים אשר הוכשרו במרכז רפפורט (שמואל קורנבליט ומיה כהן). ההשתתפות בראיונות נעשתה על בסיס התנדבותי. מבנה הריאיון מתקדם "מן הקל אל הכבד". חלקו הראשון כלל הצגה עצמית של המראיין וכריתת "חוזה פסיכולוגי" בינו ובין המרואיין. בחלק השני, עבר המראיין להיכרות אישית כללית וביקש מן המרואיין לספר על עצמו. השלב העוקב עסק ב"עצמי היהודי", במשמעויות של להיות יהודי, ובדומיננטיות של היהדות בחייו של הפרט. לאחר מכן, התבקש המרואיין לתאר את הרגשות הנקשרים אצלו ליהדותו. החלק החמישי עסק בהתבוללות, ובו התבקש המרואיין לתאר כיצד נתפס המתבולל בעיניו. בחלק האחרון, התבקש המרואיין להיכנס

לנעליו של "סוציולוג הקהילה" ולתאר, על בסיס הבנתו וניסיונו, מה הם הגורמים התורמים לעיצוב הזהות היהודית; אילו גורמים מקרבים את הנער ומחזקים את הזהות היהודית, ואילו גורמים מרתיעים את הנער. לגבי כל גורם שהוזכר, ביקש המראיין להבין מהו הפן החיובי ומהו הפן השלילי. הראיונות תומללו ותורגמו לעברית. כאמור, מטרת הראיונות הייתה להכיר את התכנים הספציפיים, המרכיבים את עולם התוכן היהודי של בני נוער במקסיקו סיטי.

3. מה למדנו מן הראיונות?

יתרונם הבולט של ראיונות עומק, הוא בעושר ובמגוון ההתייחסויות הנוגעות לעולם התוכן הנחקר. כל אחד מתת־הנושאים שהתייחסנו אליהם בראיונות, העלה מגוון של סיפורים, התייחסויות, עמדות ורגשות. בניגוד לניתוח כמותי, המאפשר להציג שכיחויות וממוצעים, דו"ח זה מנסה לשרטט את הקולות השונים שעלו במהלך הראיונות. התוצאות שיוצגו כאן הן תיאוריות. הציטוטים שיובאו בהמשך, נועדו להדגים ולהמחיש את התהליכים המתוארים, והם בבחינת קול אחד מבין קולות רבים, חלקם אף סותרים את הקולות שעלו בראיונות. לא יוצגו בדו"ח זה נתונים מספריים, אלא כיוונים (חיובי ושלילי), מגמות ורמות בולטות (גבוהה, נמוכה). התוצאות מאורגנות בארבעה סעיפים; תחת כל סעיף, יתוארו בקצרה ההתייחסויות השונות שעלו בקרב המראיינים.

3.1 המשמעות של "להיות יהודי"

אני מרגיש שהיהדות היא משהו שאני רוצה לשמר, שזה משהו שנמצא בתוכי כל הזמן. אני כל הזמן מקשיב לחדשות מישראל, ולפי דעתי, זה יותר חשוב מללכת לבית כנסת בשבת. יש לי חברים מהתיכון, ואתם אני יוצא... אני לא עושה שום דבר כדי לבטא את הזהות כלפי חוץ, זה פשוט משהו שאני מרגיש בפנים. אני לא אוכל כשר ואני לא הולך לבית כנסת;

בשבילי, להיות יהודי הוא להרגיש שאני יהודי (ריאיון 27).

היהדות מתבטאת על ידי כך שאני שייך לקהילה, לא מהצד הדתי אלא מן הצד המסורתי, ומקיים כמה מסורות, כמו כשרות, חגים – פסח, סוכות, ראש השנה, יום כיפור – ובזה שעשיתי בר-מצווה. כשאני חושב על יהדות, אני חושב על מסורת. זהו (ריאיון 63).

- זהות יהודית היא דינמית. התוכן הכלול בה עשוי להשתנות, וכן המקום ("נפח") שהיא ממלאת בחייו של הפרט.
- כיצד באה לידי ביטוי הזהות היהודית? לשאלה זו ניתנו תשובות מסוגים שונים: קיום מסורת, שייכות לקהילה, אמונה באל, תחושת שייכות לעם היהודי, זיקה לישראל. ניתן לחלק את התשובות לשתי קבוצות עיקריות: ביטויים סמויים, פרטיים, לזהות יהודית (אמונה באלוהים), וביטויים גלויים, ציבוריים, לזהות יהודית (מסורת). באופן כללי, ניתן היה למצוא הקבלה בין תשובות המנהיגים (מנהלי בתי-ספר, ראשי קהילה, רבנים) לבין ההגדרות שנתנו בני הנוער והסטודנטים. מרבית ההתייחסויות בשתי הקבוצות היו "בתחום הקונצנזוס"; כלומר, ביטויים לזהות יהודית, אשר מקובלים לרוב בשיח היהודי. בהשוואה למחקרים שנעשו באחרונה בארצות הברית, בהם בולט קולו של האינדיבידואל, המגדיר את עצמו ואת יהדותו במישור הפרטי, הקולות העולים ממקסיקו סיטי מדגישים את הפן המסורתי, הקולקטיבי. גם אותם קולות שדיברו על ביטויים אישיים יותר (אמונה), עסקו בדרכי ביטוי המקובלות בשיח היהודי להגדרה עצמית יהודית.
- באופן כללי, סוגיית הזהות היהודית ומשמעותה זכתה לתשובות מורכבות יותר, בעלות גוון אישי, בקרב סטודנטים, בהשוואה לבני הנוער. בני הנוער התאפיינו בתשובות קצרות יותר, ותוכן תאם לרוב את המסרים המועברים להם בבית הספר. הסטודנטים, לעומת זאת, גילו חשיבה ביקורתית יותר, חשפו לבטים, ותפיסתם את יהדותם הייתה פחות מובנת מאליה.

- זהות ואותנטיות: בראיונות הסטודנטים בלט המתח בין זהות פנימית, אותנטית ומופנמת, לבין זהות חיצונית, המוכתבת על ידי גורמים חיצוניים (קהילה, בית). קונפליקט זה הופיע בעיקר בראיונות הסטודנטים, והוא נותן ביטוי לתהליכי אינדיבידואציה, שבהם נדרש הפרט להשיב לעצמו מי הוא ומה משמעותי בחייו.

3.2 המשמעות של "להיות מתבולל"

- להתבולל זה נקרא לא להמשיך את המסלול של הדת, של היהדות. זאת אומרת, אני גומר כאן אם אני מתחתן עם לא יהודייה; נגמר ההמשך, הבנים שלי הם גויים. אפילו שיהודייה מתחתנת עם גוי, הדור הבא – הילד – יהודי, בגלל שהיה לו מזל שהאימא הייתה יהודייה, אבל הוא יתחתן עם גויה וימשיך [בדרך לא יהודית] וגמרנו. ההתבוללות הרסה יותר מכל המלחמות שהיו לנו, ומכל הפצצות שהיו לנו ומכל השואה, ההתבוללות הורגת יותר מהכל (ריאיון 65).
- שיעור ההתבוללות במקסיקו הוא מן הנמוכים בעולם. עם זאת, ההתבוללות היא איום ממשי המעסיק את מנהיגי הקהילה. מתאוריהם של מנהיגי הקהילה ניכר היה, כי נעשים מאמצים רבים על מנת למנוע נישואי תערובת. המאמצים ממוקדים הן בחינוך (מניעה), הן בשיחות ובניסיון להפריד בין בניזוג, כאשר אחד מהם אינו יהודי.
- כיצד מגדירים המרואיינים את המתבולל? מלבד ההגדרות ההלכתיות פורמליות (המרת דת, נישואים ללא יהודי), עלו הגדרות נוספות, כגון הגדרת ההתבוללות כטמיעה חברתית ("לחיות כמו גוי"), הגדרת ההתבוללות כאי קיום של ריטואלים/מסורות מרכזיות (צום ביום הכיפורים), הגדרת ההתבוללות כניתוק השרשרת (לא משתתף בפעילויות בקהילה, מרוחק), והגדרה על פי היעדר יחס רגשי או משמעות כלפי העולם היהודי.
- מה הן הסיבות לתופעת ההתבוללות? המניעים לתופעת ההתבוללות

שעלו בראיונות, היו הרקע שהאדם גדל בו, תהליכים פסיכולוגיים (כגון מרד נעורים או דחייה חברתית), סיבות סוציולוגיות (היעדר חברה יהודית, נגישות לעולם הלא־יהודי, סגירות הקהילה) וסיבות אינטלקטואליות (חוסר ידע ביהדות, חשיבה מדעית הנתפסת כסותרת חשיבה דתית).

3.3 האחר המקסיקני: מקומו בעיצוב הזהות היהודית

פתאום בגיל 18 הם יוצאים החוצה והם מקבלים שוק... אני אספר לך חוויות שעברתי כשהתחלתי ללמוד באוניברסיטה. הייתי בשוק! שמתי לב שאני נמצאת במדינה שלא הכרתי בכלל. אני הכרתי את העוזרת או הגנן, אבל פתאום הכרתי המון חברים באוניברסיטה... (ריאיון 17).

- יהודי מקסיקו סיטי חיים על רקע תרבות המשלבת מאפיינים מערביים עם מאפיינים פרה־קולומביאניים. חלק גדול מיהודי מקסיקו סיטי שייכים למעמד הגבוה מבחינה כלכלית. רבים מן המרואיינים ביטאו מודעות לנקודה זו, וסיפרו כי היהודים נתפסים במקסיקו כעשירים, שחצנים ומתנשאים מול האחר המקסיקני. לרוב, אצל בני הנוער, קיימת תפיסה סטראוטיפית שלילית של המקסיקנים, תוך התנשאות והדגשת הערך העצמי היהודי. יש להביא בחשבון, כי ההיכרות של הנערים והנערות בגיל תיכון עם מקסיקנים לא־יהודים, מתרחשת בסיטואציה של פערי סטטוס. ברבים מן הבתים, העוזרת והגנן אינם יהודים. אך מכיון שמפגש זה מתרחש תוך קיום יחסי עובד-מעביד, לא מתקיים, למעשה, מפגש משמעותי בין הנער היהודי לבין האחר הלא־יהודי. כלומר, הבדלי הסטטוס החברתי־כלכלי יצרו מרחק סוציולוגי ופסיכולוגי.
- המעבר לאוניברסיטה כנקודת מפנה: בתפיסה זו של הלא־יהודי, חל זעזוע עם המעבר לאוניברסיטה. מעבר זה עלה במספר רב של ראיונות כנקודת מפנה, שבה יוצא הנער/ה מן "הבית הקולקטיבי" (בית־ספר יהודי, קהילה) ובא במגע ישיר ובלתי אמצעי עם האחר

הלא־יהודי. מפגש זה מערער חלקים, הן בתפיסה העצמית־היהודית הן בתפיסת האחר. המעבר לאוניברסיטה מפגיש את הנער ואת הנערה היהודים עם מקסיקני אחר, שדמותו אינה תואמת את דמות המקסיקני שפגש עד היום. האוניברסיטה יוצרת מפגש מסוג אחר – מפגש של שווים, ופעמים אף מפגש עם טובים ממנו. מפגש זה מעורר שאלות הנוגעות לתפיסות העצמיות של הפרט כיהודי.

3.4 גורמים המשפיעים על עיצוב הזהות היהודית (משיכה ודחייה)

3.4.1 משפחה

הבית נתן לי את ההגדרה היהודית הראשונה שלי בילדות. הבית נתן לי מקום בתוך הקהילה ובתוך העולם. אחר כך, עם הרצון האישי שלי, התקדמתי (ריאיון 8).

- הגורם שחזר כמעט בכל הראיונות, כמשמעותי לעיצוב הזהות היהודית, היה המשפחה. המשפחה תוארה בידי המרואיינים כבסיס, כאבן־יסוד בהתפתחות החיים היהודיים. המשפחה כסוכנת של סוציאליזציה יהודית, מקבלת החלטות המשפיעות על חייו של הילד ושל הנער (רישום הילד לבית־ספר יהודי, השתתפות בקהילה).
- באופן כללי, הסיפורים שעלו בראיונות, ביחס למשפחות של בני הנוער, היו בעלי אופי חיובי. מרבית המרואיינים לא הביעו ביקורת, רגשות קונפליקטואליים, אמביוולנטיות או כעס כלפי הוריהם. תגובות אלו היו שכיחות יותר בקרב הסטודנטים, בהשוואה לבני הנוער. בחלק מן הראיונות עם מנהיגי הקהילה, עלתה החשיבות של היחסים בתוך המשפחה והיכולת של ההורה להבין את התהליכים שעוברים על הנער בגיל ההתבגרות, כבסיס לצמיחתה של זהות יהודית.
- בחלק גדול מן הראיונות, תוארה המשפחה המורחבת. הקשר בין בני הנוער לבין סביהם וסבתותיהם הוזכר כקשר משמעותי. בחלק מן המשפחות, העברת המסורת נעשית בעיקר סביב מועדי ישראל: ארוחות משותפות בליל־שבת, התכנסות בראש השנה ובליל־הסדר.

- בחלק מן הראיונות, הציגו המרואיינים דיפרנציאציה בין דמויות שונות במשפחה, מבחינת תרומתן להתהוות הזהות היהודית. למשל, האם תוארה כסוכנת סוציאליזציה יהודית, שהטריטוריה שהיא פועלת בה יום-יומית ומעשית; הזהות היהודית עוברת דרך התנהגויותיה של האם. לעומת זאת, האב מתואר כסוכן סוציאליזציה הפועל בדרכים אינטלקטואליות, ובעיקר סביב אירועים או נושאים ייחודיים (למשל סביב חג). האבחנה בין ההורים, הן במישור הפסיכולוגי (איכות ההתקשרות בין המתבגר לבין אמו מכאן, ולאביו מכאן), הן במישור של העברת הזהות היהודית (התפקיד שממלא כל אחד מן ההורים), דורשת הרחבה ובדיקה מעמיקה יותר בהמשך עבודת המחקר. הראיונות שערכנו מצביעים על כך, שאין להסתפק בבחינת המשפחה כשלם (אקלים משפחתי כללי ויהודי), אלא יש לבחון במקביל את התפקיד הייחודי שממלא כל אחד מן ההורים.

3.4.2 קהילה

בית־הכנסת הוא, לרוב, אמצעי חברתי. הוועד של הקהילה לענייני דת, עושה עבודה חשובה כדי שהצעירים ירגישו בנוח בבית־הכנסת... בבית־כנסת אידאלי, אנשים אחראים לקבל את ציבור המתפללים. חשוב שלאנשים יהיה מספיק טקט כדי לקבל את הבאים לבית־הכנסת, אפילו שהם מגיעים עם מכוניות. זה חשוב שהצעירים ירגישו בתוך המשפחה. חשוב שלא יסחרו עם הדת, כך שתמיד בעל האמצעים עולה לתורה (ריאיון 51).

- במסגרת ההתייחסות לקהילה, דיברו המרואיינים על דמויות משמעותיות בקהילה (רבנים), על בית־הכנסת והדפורטיבו.
- בניגוד לתיאורים החיוביים שעלו בראיונות בנוגע למשפחה, תוארה הקהילה באור חיובי ושלילי כאחד. מחד גיסא, הקהילה מספקת שירותים דתיים. תחושת המשפחתיות והשייכות הוזכרה כגורם המושך את בני הנוער להתקרב לקהילה. המרואיינים תיארו כמיהה

להתקבל בקהילה, ללא תנאים מוקדמים. למעשה, ביטאו בני הנוער שאיפה, כי הקהילה תהפוך מעין בית מורחב בעבורם. מאידך גיסא, עלתה ביקורת. הביקורת נסבה בעיקר על התהליכים הפוליטיים המניעים את קבלת ההחלטות בקהילה, החשיבות שיש למעמד כלכלי בקהילה, אשר נתפסת בעיני הנוער כמקור לאפליה בין חברים שונים בקהילה, האבחנות והגבולות בין הקהילות.

- הקהילה ומוסדותיה נתפסים כלא־וונטיים לבני הנוער, ובעיקר לסטודנטים. התחושה ששבה ועלתה בראיונות רבים היא, כי אין לקהילה מה להציע לבני הנוער ולצעירים.
- הדפורטיבו הוזכר בהקשרים חיוביים, כשהדגש היה סביב פעילות פנאי וחברה. מלבד המפגש עם נוער יהודי בשעות הפנאי, לא צוינה תרומתו הישירה לגיבוש הזהות היהודית.
- דמויות משמעותיות וקשרים משמעותיים הנם חשובים בעיצוב הזהות היהודית. חלק מן המרואיינים סיפרו על קשרים שיש להם עם רבני הקהילה. דרך קשרים אלו, מתגבשת הזהות שלהם.

3.4.3 חינוך

הזהות לא נכנסת דרך אוסמוזה, אלא על ידי חינוך ודוגמה אישית, ולבית־הספר יש חלק מרכזי בעיצוב הזהות (ריאיון 62).

- בית־הספר נתפס, בעיקר בעיני מנהיגי הקהילה, כגורם חשוב בתהליך הבנייה של הזהות היהודית. חלק מן המנהלים רואים את חיזוק הזהות היהודית, כאחת המטרות המרכזיות שלשמן קיים בית־הספר.
- בהקשר לזהות היהודית, צוינו שני תפקידים מרכזיים לבית־הספר: מתן ידע בלימודי היהדות, והכנה להתמודדות בסביבה לא־יהודית (המעבר לאוניברסיטה).
- תפקיד בית־הספר כמקור לידע, זכה לביקורות מרובות, עד כדי תחושה שבית־הספר הוא גורם מרתיע ודוחה מן היהדות. הביקורות נסבו הן על תוכן הלימודים והן על אופן הלימוד (רמת המורים ושיטות ההוראה). באופן ספציפי, ציינו המרואיינים את רמת

הלימודים הנמוכה, ואת חוסר ההתאמה בין הרמה האינטלקטואלית של הנער לבין הרמה שבה נלמדים שיעורי היהדות. החומר הנלמד מוכר מן השנה הקודמת, חסרה בו העמקה, ואין לתלמיד תחושה של ערך מוסף. נקודה נוספת שעולה, היא מידת הרלוונטיות של לימודי היהדות לשאלות המעסיקות את הנער או הנערה.

3.4.4 ישראל

הרמה היהודית שלי לא גבוהה, עד שנסעתי לישראל. שם הרגשתי מיוחד מאוד, הרגשתי שאני חלק מעם. הכי אהבתי לראות שגם מטאטא הרחובות וגם נהג המונית הם יהודים כמוני, מה שלא קורה כאן במקסיקו. הרגשתי שכולם שווים... ישראל היא ערך מקסימלי בשבילי. זה המקום היחיד שבו אני יכולה לצעוק בקול רם שאני יהודייה, ואף אחד לא יסתובב ויסתכל עליי. בגלל שכולם יהודים, אתה לא מרגיש דחוי בגלל יהדותך. מה ששילי בישראל, זה המצב הביטחוני והמחלוקות בין שמאל לימין שגורמות לפילוג בעם (ריאיון 7).

- בראיונות רבים, צוין הטיול לישראל כחוויה משמעותית בעיצוב הזהות היהודית. הביקור בישראל הוא בעל עצמה רגשית חזקה. הטיול לארץ משתלב היטב עם תחושות של חופש, עצמאות ושחרור, המאפיינות את הנערים בתקופת התיכון. הפוטנציאל שיש למסעות אלו, מבחינת התרומה לזהות היהודית, הוא בתהליך הגילוי והחוויה שהנער עובר. כלומר, בהקשר זה, מתעצבת הזהות היהודית במסע (transportation) ולא על ידי העברה (transmission); על ידי למידה חווייתית, חקירה וגילוי, יותר מאשר על ידי שכפול של מסרים שקיבל הנער בביתו.
- נקודה נוספת שעולה בדברי המרואיינים ביחס לישראל, היא הפער בין הדימוי של ישראל האידאית (רוחנית-דתית וציונית) לבין ההיכרות עם ישראל הקונקרטי (בעיות ביטחון, הפילוג בעם, חילוניות, הקונפליקט הערבי-הישראלי).

3.4.5 שואה

תמיד הרגשתי מאוד יהודי עם דברים כמו השואה. לדוגמה, פעם ראיתי סרטים ופעילויות הקשורים לשואה. הרגשתי חסר אונים שאני לא יכול לעשות שום דבר בקשר לזה. אני מרגיש חסר אונים ביחס לעבר, אבל ברור שאני יכול לעשות למען העתיד (ריאיון 70).

- ציון השואה העלה אצל בני הנוער קשת של רגשות עזים, אשר נקשרו אצלם לזהות יהודית חזקה ואותנטית.
- הדגש של המרואיינים, בהקשר לשואה, היה הדגש היהודי (חשיבותה של מדינת ישראל, חוסנו של העם היהודי, תחושת גאווה). לא הוזכר כלל ההיבט האוניברסלי של השואה (חשיבותה של הדמוקרטיה, זכויות אדם, סכנת הגזענות).
- השואה מדגישה היבטים קולקטיביים בתחושת הזהות היהודית, ופחות מזמנת את הפרט לברר עם עצמו את המשמעות של היותו יהודי.
- בראיונות עלה (אם כי כדעת מיעוט) היבט בעייתי של החיבור בין שואה לזהות היהודית. היו שראו בכך אות לכישלון החינוך היהודי. כלומר, ניתן לעצב את הזהות היהודית על ידי תהליכים ארוכי טווח (חינוך), לימוד מעמיק וחשיבה, אך מנגד ישנם "גורמי בזק", היכולים לזרז את התעוררות הזיקה ליהדות. הסתכלות זו עוררה תהיות וביקורת לגבי כלל המאמצים החינוכיים והקהילתיים, הנעשים במשך שנים, עד לאותו מסע לפולין, המתרחש בשלהי התיכון.

4. מטרות המשך המחקר ותכנונו

על אף התמונה העשירה העולה מן הראיונות, יהיה זה נמהר להסיק מסקנות על בסיס 64 ראיונות בלבד. ראיונות אלו אפשרו לנו לשמוע את הקולות השונים, ואת התכנים המרכיבים את עולמם היהודי של בני הנוער במקסיקו סיטי. כדי להבין לעומק את האופן שבו מתפתחת הזהות היהודית, ואת הגורמים המשפיעים על תהליך זה, נדרש מחקר אורך אשר יעקוב אחר קבוצת מתבגרים יהודים, בטווח הגילאים 15-19. השלב השני (מחקר אורך) של המחקר יהיה מחקר כמותי, הכולל שאלונים, שייבנו על סמך התכנים שעלו בראיונות. שלב זה של המחקר יוכל לתת מענה גם לשאלות הנוגעות למדיניות בקהילה. איתור פוטנציאל המשיכה והדחייה של ההיבטים השונים בחיים היהודיים, וההבנה כיצד גורמים אלו תורמים לעיצוב הזהות היהודית, עשויים לתרום להחדרת תכניות התערבות בקהילה.

השלב השני של המחקר יתמקד בבני הנוער ובהוריהם. מן הספרות הפסיכולוגית העוסקת בגיל ההתבגרות, ומן המחקרים שנעשו בקרב יהודי ארצות הברית, אנו מודעים למקום המרכזי שתופסת המשפחה בעיצוב זהותו של המתבגר. המשפחה אף הוזכרה כגורם ראשון בחשיבותו בעיצוב הזהות היהודית, במרבית הראיונות שערכנו.

באופן כללי יכול שלב המחקר השני שלושה סוגי שאלונים:

1. שאלון רב־ממדי לזהות יהודית. שאלון זה יכלול מרכיבים שונים של

זהות יהודית (התנהגויות, רגשות, מחשבות, משמעות, מידת המרכזיות של הזהות היהודית).

2. **שאלון עמדות ורגשות כלפי מרכיבים שונים של העולם היהודי.** לגבי כל אחד מן הגורמים המשמעותיים (משפחה, קהילה, חינוך, ישראל, שואה), יינתן שאלון עמדות ורגשות, שדרכו יתברר, בצורה שיטתית, עד כמה כל אחד מן הגורמים הללו מושך או דוחה את בני הנוער.
3. **שאלוני רקע.** בתחום זה ייכללו שאלונים הנוגעים למשתנים אישיים ומשפחתיים שונים (כגון יחסים עם ההורים), אשר נמצאו כגורמים התורמים לעיצוב זהות בגיל ההתבגרות. במחקר נבחן את תרומתם של גורמים אלו לעיצוב הזהות היהודית.

מקורות

1. DellaPergola, S. & Lerner, S. (1993). Jewish population, community and continuity in Mexico: The 1991 sociodemographic survey. *Jewish Population Studies*, 27, 325-347.
2. Roitman, D. (1996). Jewish identification among young Mexican Jews. MA thesis. Bar-Ilan University, Ramat Gan.
3. Schmeltz, U.O. & DellaPergola, S. (1993). World Jewish population, 1991. In: *American Jewish Year Book*. Basic trends in American Jewish demography.

